

ПАМ'ЯТКА

працівнику державної лісової охорони щодо документального оформлення дій лісопорушників: правові, тактичні, психологічні аспекти та поради

Пам'ятка розроблена відповідно до вимог чинного адміністративного та лісового законодавства України, має роз'яснювально-рекомендаційний характер та розрахована на нижню й середню ланку державної лісової охорони. У виданні роз'яснюються окремі проблемні питання чинного законодавства, які виникають під час виявлення, доказування та документального оформлення незаконних рубок та інших лісопорушень. Пам'ятка також містить практичні поради щодо ефективної реалізації окремих повноважень лісової охорони, в ній окреслюються юридичні аспекти типових дій лісової охорони в різних ситуаціях під час документального оформлення лісопорушень. Враховуючи те, що більшість контактів лісової охорони з порушниками відбувається безпосередньо в лісових масивах, автор наголошує на практиці застосування лісівниками заходів особистої безпеки під час виконання службових обов'язків, роз'яснює правові аспекти дій в екстремальних ситуаціях.

Видання рекомендовано Державним комітетом лісового господарства України для використання в роботі працівниками державної лісової охорони.

Відгуки, зауваження та пропозиції надсилайте на адресу:
oleg.storchous@enpi-fleg.org

Вступ

Під час виявлення та документального оформлення лісопорушень, затримання винних осіб, вилучення в них знарядь та незаконно добутої деревини дії працівника державної лісової охорони повинні ґрунтуватись на суворому дотриманні принципів законності та чіткому знанні лісового й адміністративного законодавства. Для цього рекомендується детально вивчити повноваження державної лісової охорони, передбачені ст. 91 Лісового кодексу України та Положенням про державну лісову охорону, затвердженим Постановою КМУ від 16.09.2009 року № 976. Кожному лісівнику доцільно особисто детально ознайомитись із наданими законом повноваженнями, особливостями їх практичного застосування, продумати типові ситуації, що можуть виникнути в практичній діяльності та варіанти власних дій у таких ситуаціях.

На практиці працівники державної лісової охорони стикаються в основному з декількома видами лісопорушень, під час виявлення яких доводиться мати справу з особами, різними за віком, характером, освітою та займаною посадою. Тобто дії лісівника під час оформлення лісопорушень та вжиті ним заходи особистої безпеки повинні залежати від характеру такого порушення, конкретної ситуації та особи порушника. Разом із цим можна виділити загальні правила поведінки в типових ситуаціях під час документального оформлення лісопорушень та запропонувати наступні поради.

Примітка: під поняттям «**Особа**», що іноді вживається в тексті пам'ятки, мається на увазі скорочена назва терміну «**Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності**», тобто конкретний **порушник (або лісопорушник)**, який вчинив адміністративне правопорушення лісового законодавства, відносно якого складається протокол про адміністративне правопорушення та надалі буде винесена відповідна постанова.

Уживання в пам'ятці цього терміну зумовлене дотриманням основного принципу адміністративного права – презумпції невинуватості, зміст якого полягає в тому, що особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, вважається невинною доти, доки її вину не буде доведено у встановленому законом порядку. Із цього принципу випливає, що формально особу, яка вчинила порушення, не можна офіційно назвати «порушником» доти, доки постанова у справі про адміністративне правопорушення не набере законної сили.

I. Загальні правила спілкування з особами, котрі скоїли адміністративні правопорушення

1. Підійшовши до особи, в діях якої вбачаються ознаки лісопорушення, Ви повинні привітатись, назвати свою посаду, прізвище, ім'я, по батькові та пред'явити своє посвідчення в розгорнутому вигляді. Забороняється передавати посвідчення в руки громадян. Після цього необхідно коректно пояснити причину затримання та суть вчиненого особою порушення.

2. Перш ніж підійти до лісопорушника в лісі, необхідно попередньо оцінити навколишню обстановку, виявити його можливих спільників, загрози та негативні чинники ситуації, швидко продумати варіанти власних дій, спрогнозувати реакцію порушника, подбавши про власну безпеку. Настійно рекомендується завжди забезпечувати чисельну перевагу над порушниками. Якщо Ви вирішуєте відразу ж підійти до порушників і розпочати документальне оформлення їхніх дій, варто повідомити про це, скориставшись мобільним зв'язком, безпосереднього керівника і колег, а також вказати у розмові своє точне місцезнаходження та інші суттєві обставини.

3. Доцільно, щоб під час затримання лісопорушників Ви були вдягнені у форму з відповідними емблемами та мали охайний вигляд. Цим Ви підкреслюєте, що Ви є представником влади, наділеним адміністративними повноваженнями. Той факт, що Ви були у формі, також матиме суттєве значення у разі можливого оскарження Ваших дій. Зокрема, порушник не матиме фактичних підстав заявити про те, що не знав, хто саме його затримував.

4. Під час виконання службових обов'язків з охорони ввірених Вам обходів необхідно мати при собі відповідні бланки протоколів та постанов, бланки інших необхідних документів, копіювальний папір, ручку, планшет.

5. Спілкуючись із громадянами, які перебувають у лісі, Ви повинні поводитись ввічливо, розмовляти спокійним тоном, діяти цілеспрямовано, наполегливо, не метушитися та виявляти витримку. Завжди намагайтеся чинити так, щоб Ваші дії були зрозумілими для оточуючих і обов'язково коректними. Звертаючись до громадян необхідно тільки на «Ви». При зверненні не допускаються:

- грубий, гордовитий тон, зверхність, зарозумілість;
- іронічний або неввічливий виклад суті порушення;
- образливі вислови та репліки, нецензурна лайка;
- безтактні повчання, необґрунтовані звинувачення.

6. У ході розмови Ви повинні визначати дії порушника та контролювати хід розмови, а не навпаки. Не піддавайтесь сторонньому емоційному впливу.

На хамство відповідайте офіційним тоном, не підвищуючи голосу, відразу ж попередивши порушника про негативні правові наслідки такої поведінки. Бажано, щоб розмову вів тільки один працівник, інші в розмову не вступають, навіть у тому випадку, якщо порушник звертається до них.

7. Необхідно завжди пам'ятати, що перед Вами особа, наміри якої, по суті, Вам не відомі. Порушник може мати при собі зброю, колючо-ріжучі предмети, газові балончики, які він може застосувати. Нагадуємо, що проводити особистий огляд громадян лісовій охороні не дозволяється. Отже, в разі необхідності Ви повинні домогтись від підозрюваної особи, щоб вона сама показала Вам вміст власних кишень чи рюкзака. Виявлені знаряддя скоєння лісопорушень підлягають вилученню в передбаченому законом порядку.

8. Спілкуючись із громадянами, слід перебувати на безпечній відстані (*не менше метра – півтора*) від них, постійно тримаючи дистанцію. Не можна повертатись до затриманих спиною, займати незручне для безпосереднього спілкування положення або відходити на велику відстань. Одночасно слід уживати заходів щодо запобігання втечі порушника з місця скоєння порушення.

9. Ніколи не змагайтесь з порушником у сарказмі та дотепності. Якщо громадянин розпочав розмову в такому тоні, не перебивайте його. Ваша сила має виявлятися у вмінні переконувати громадянина, і він повинен відчути Вашу правоту.

10. Запорукою ефективних дій під час документального оформлення лісопорушень є досконале знання Вами вимог чинного законодавства. Набуваючи досвіду щодо адміністративного оформлення порушень, особисто для себе постійно робіть відповідні висновки і вдосконалюйте власну практику.

11. Порушник має зрозуміти та усвідомити, що у Вас є влада, знання, уміння. Ви виконуєте службові обов'язки, захищаєте державні й суспільні інтереси, охороняєте державні ресурси та природу. Дайте це зрозуміти власними словами та діями.

12. Погрожувати громадянам діями, які Ви не зможете реалізувати, – значить підривати власний авторитет. У деяких випадках грубість у поєднанні з прямою може спричинити різкий вияв агресії з боку порушника. Завжди пам'ятайте, що іноді добре слово, ввічливе попередження діє набагато сильніше, ніж жорсткий наказ.

13. Іноді доречно спочатку звертатись до порушника у формі прохання або попередження. Якщо громадянин відразу не погодиться виконувати Ваші вказівки, Ви не повинні втрачати контроль над ситуацією, Ви маєте відчути момент, коли необхідно застосувати інші, більш суворі заходи переко-

нання чи впливу – наказу (*примусу*). Уважно вислухайте пояснення громадянина, і якщо в його діях присутні пом'якшуючі вини обставини, обов'язково врахуйте їх, ухвалюючи рішення.

14. Якщо затриманий телефонує місцевим представникам влади чи посадовцям правоохоронних органів, після чого пропонує Вам узяти мобільний телефон і поговорити з таким абонентом, пам'ятайте, що Ви маєте право відмовитись від розмови і не брати телефон у руки. У цьому випадку доцільно в коректній формі пояснити, наприклад, що Ви не уповноважені спілкуватись із малознайомими особами та приймати рішення.

15. Обман при затриманні лісопорушників недопустимий; разом із цим слід завжди передбачати можливі реакції осіб на Ваші слова та пропозиції. Щоб доставити порушника в міліцію, необхідно запропонувати йому сісти в службовий автомобіль для встановлення особи. Якщо він не виконає вказівки, повторіть вимогу більш владним тоном.

16. Доставлення порушника в органи місцевого самоврядування та міліцію можливе лише у випадках, передбачених законом. Докладно цей захід впливу описано в «Методичних рекомендаціях з питань оформлення державною лісовою охороною матеріалів про адміністративні правопорушення та приписів про усунення порушень вимог лісового законодавства»¹.

17. Слід повідомити порушника про необхідність складання протоколу, у зв'язку з чим спочатку потрібно встановити його особу, тобто достовірно з'ясувати анкетні дані відповідно до реквізитів бланку. Це з'ясується шляхом безпосереднього спілкування з Особою.

18. Перш ніж розпочати складання протоколу, крім встановлення Особи, необхідно вжити заходів щодо точного з'ясування суттєвих обставин порушення. При цьому слід встановити час, місце, спосіб порушення, реквізити відповідних документів, заподіяну порушенням шкоду тощо. Після з'ясування цих обставин треба стисло викласти їх у протоколі у вигляді фабули, тобто стислого опису змісту події.

19. Під час перевірки документів, оформлення лісопорушення та спілкування з Особою слід постійно контролювати ситуацію, слідкувати за діями Особи та її емоційним станом. Особливу увагу слід звертати на рухи її рук.

20. Завершуючи оформлення документації, ніколи не закінчуйте спілкування підписом у протоколі та врученням квитанції. Висловіть своє схвалення правомірної поведінки Особи під час затримання, поясніть правові наслідки порушення і, закінчивши розмову, попрощайтесь.

¹ З повною версією «Методичних рекомендацій» можна ознайомитись на національному сайті програми ENPI-FLEG <http://www.fleg.org.ua>.

II. Рекомендації щодо виявлення та документального оформлення дій осіб, які вчинили незаконну рубку

1. Під час документального оформлення незаконної рубки головне завдання – зібрати максимальну кількість доказів, які б свідчили про наявність складу порушення (*злочину*) в діях Особи. Обов'язкові ознаки складу незаконної рубки описані в практичному коментарі до статей Кодексу про адміністративні правопорушення України.

2. Якщо Ви під час лісового обходу почули звук працюючої бензопили або характерний звук падаючих дерев у лісовому масиві, де в цей час не повинні здійснюватись лісгосподарські роботи, доцільно відразу ж дістатись непоміченим району такої рубки. На місці слід встановити приблизну кількість осіб, які перебувають на ділянці.

3. У разі наявності на місці порушення двох і більше осіб доцільно викликати на допомогу інших працівників лісової охорони, домовившись про місце зустрічі. Про виявлені ознаки незаконної рубки, що триває, необхідно обов'язково повідомити своєму безпосередньому керівнику, розповівши про власне місцеперебування та точні координати рубки.

4. Якщо зустрічі з групою порушників не вдалось уникнути, то, почавши спілкування з ними, необхідно затягувати час, чекаючи приїзду викликаних колег. Подальші дії залежатимуть від ситуації. Доречно буває демонстративно ще раз зателефонувати колегам з мобільного телефону та повідомити про своє місцеперебування, виявлених осіб, державні номери причетних транспортних засобів. При цьому слід негайно оцінити загальне співвідношення сил, можливість допомоги сторонніх осіб, визначити внутрішній стан правопорушників і прийняти рішення щодо подальших дій. У такій ситуації не можна допускати дій та слів, які провокують порушників на агресивні дії.

5. Під час встановлення факту незаконної рубки та затримання винних осіб «на гарячому» слід одразу з'ясувати, належать ці дії до адміністративного правопорушення чи до кримінального злочину. Це можна визначити в результаті швидкого обрахунку кількості незаконно зрубаних дерев і попереднього заміру діаметрів їх пеньків. При такому обрахунку шкоди слід виходити з того, що діючі такси за незаконну рубку становлять приблизно такі суми: пеньок від 25 до 30 см – 1000 грн, від 30 до 35 см – 1500 грн, від 35 до 40 см – 2000 грн, від 40 до 45 см – до 2600 грн, від 45 до 50 см – 3100 грн. Порода дерев не

має значення (*крім випадків рубки новорічних ялинок, деяких декоративних рослин тощо*). Незаконна рубка дерев на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду або на особливо захисних лісових ділянках належить до дій, які містять ознаки злочину незалежно від розміру заподіяної шкоди. Умовним розміром істотної шкоди, з якого може наставати кримінальна відповідальність за незаконну рубку в експлуатаційних лісах, рекомендується вважати загальну «суму вартості пеньків» 10000 грн, а безперечною – 17000 грн. Отже, підрахувавши кількість пеньків та попередньо обрахувавши заподіяну таким чином шкоду, Ви можете швидко зробити висновок про наявність чи відсутність ознак складу злочину.

Примітка: наведений тут мінімальний розмір заподіяної шкоди – 10000 грн, достатній для притягнення до кримінальної відповідальності, є в більшості випадків умовним і може бути меншим (*на практиці траплялися випадки, коли розмір такої шкоди становив 1500–2000 грн*). У таких випадках слід обґрунтувати те, що заподіяна шкода є істотною у кримінально-правовому розумінні.

6. Ваші подальші дії залежать від попередньо зробленого висновку. Якщо незаконна рубка має ознаки адміністративного правопорушення, рекомендується діяти з урахуванням «Методичних рекомендацій». Ключовими діями тут буде складання протоколу щодо конкретної Особи та збирання необхідних доказів, що підтверджують вину Особи (*або відсутність вини*). Якщо доказів вини Особи достатньо, відносно неї має бути винесена постанова про накладення адміністративного стягнення.

7. У разі, якщо незаконна порубка містить ознаки злочину і порушник затриманий «на гарячому», на місце події необхідно викликати оперативну групу міліції (*детально порядок взаємодії з органами внутрішніх справ описаний в іншому розділі*). При цьому вживаються заходи щодо збирання максимальної кількості доказів та їх збереження.

8. Особи, які вчинили незаконну рубку декількох дерев для власних потреб, як правило, не зникають з місця події, надають на вимогу наявні документи, повідомляють правдиві дані про себе та скоєне ними порушення. Особи, які систематично вчиняють незаконні рубки з корисливих мотивів з метою отримання прибутку, поведуться інакше. Маючи на меті уникнути відповідальності, як правило, ці громадяни не визнають вини у вчинених діях, ховають знаряддя рубки, повідомляють неправдиві дані про себе, лякають оскарженням дій. Однак у будь-якому випадку дії лісівників мають бути продуманими, точними та оперативними.

9. У ході попередньої бесіди необхідно встановити особу затриманого та всі відповідні обставини, які підлягають обов'язковому з'ясуванню для внесення в протокол. Залежно від обставин уточнюються мотиви вчинення незаконної рубки, організатор та співучасники, засоби скоєння порушення. До речі, часто винні особи для того, щоб виправдати себе, повідомляють про інші порушення в лісі, вказуючи місця їх скоєння, розповідають про осіб, які їх вчиняють. Однак такій інформації не можна довіряти повністю; перш ніж скористатися нею, слід її перевірити.

10. Перевіряючи документи, варто пам'ятати, що громадянин, затриманий за те чи інше порушення, здатний докорінно змінювати свою поведінку. Ввічлива людина може раптом стати грубою, привітна – агресивною, врівноважена – нетерплячою, спокійна – дратівливою, а сором'язлива – рішучою. Для того, щоб уникнути неприємних інцидентів, працівник лісової охорони має завжди залишатись спокійним, ввічливим, уважним, готовим до рішучих дій.

11. Фото та відеозйомка дозволяють об'єктивно фіксувати факт порушення (це допоможе захистити лісівника від можливих наклепів та претензій з боку порушників), сприяють встановленню особи порушника, фіксують конкретні знаряддя незаконної рубки, а також незаконно добуту деревину, місце рубки. Фотозйомку слід здійснювати в декількох ракурсах, зокрема місця події, осіб, які перебувають на місці, засобів автотранспорту, що дасть змогу визначити їх марку та державні номери. У випадку вчинення будь-якого опору рекомендується обов'язково проводити відеозйомку наявними технічними засобами (відеокамерами, мобільними телефонами тощо). Про факт застосування фото та відеозйомки вказується у протоколі.

12. Про обставини скоєння незаконної рубки лісу в установленому законом порядку складається протокол про адміністративне правопорушення. Детально порядок складання протоколу описано в «Методичних рекомендаціях». Особі обов'язково пропонується надати пояснення з конкретних питань, що стосуються вчиненого порушення. За наявності великої кількості важливих обставин доречно самому скласти окреме пояснення зі слів Особи, в якому вказати місце, час, засоби і знаряддя вчинення рубки, куди була доставлена деревина, прізвища осіб, на яких транспортних засобах перевозилась деревина тощо. При цьому Особа має поставити під текстом власний підпис і дату відібрання пояснення.

13. Пні самовільно зрубаних дерев підлягають клеймуванню контрольними клеймами у встановленому порядку.

III. Рекомендації щодо документального оформлення незаконних рубок, які вчинюються групою осіб

1. Під час планування негайного затримання організованої групи лісорубів, які вчиняють незаконну рубку, необхідно ухвалити рішення про місце затримання. Зокрема, можливе затримання як безпосередньо на місці незаконної рубки, так і при спробі вивезення незаконно добутої деревини з лісового масиву.

2. Для цього доцільно швидко визначити місце та порядок затримання, розподілити обов'язки між групами, варіанти дій тощо. Старший групи має роз'яснити правила техніки безпеки іншим членам групи. Організуючи засідку, треба визначити лісові дороги, якими порушники можуть покинути місце рубки. Враховуючи те, що тривалість таких рубок в середньому становить 1-2 години, доцільно негайно продумати шляхи непомітного підходу до порушників з різних боків, перекрити одразу декілька ймовірних виїзних шляхів.

3. Незаконні рубки для промислових потреб у більшості випадків вчиняються організованими групами із застосуванням декількох транспортних засобів. Як правило, один або два легкові автомобілі забезпечують прикриття виїзду з ділянки лісовозів з добутою деревиною. Слід виявити такі автомобілі, а під час затримання інколи доцільно пропустити їх уперед, дочекавшись завантажених лісовозів, а затримувати пізніше.

4. Про факт вчинення злочину – незаконної рубки лісу – слід негайно повідомити чергову частину територіального органу внутрішніх справ. Краще робити це, зателефонувавши на номер «102», який фіксує (із записом) всі усні повідомлення в автоматичному режимі. У телефонній заяві слід вказати місце, спосіб скоєння злочину, приблизну кількість осіб, інші обставини порушення, назвати свою посаду і прізвище, контактний телефон. Обов'язково наголошується на необхідності виїзду оперативної групи міліції на місце незаконної рубки. У таких випадках потрібно негайно організувати супровід працівників міліції до визначеного місця.

5. Керує затриманням старший групи, який проводить інструктаж. Якщо ухвалено рішення про затримання порушників на місці, наблизитись до них необхідно одночасно з різних сторін, знімаючи процес затримання на відео. У нічний час необхідно забезпечити наявність пристроїв освітлення на ділянці. При цьому затримання обов'язково має бути раптовим, що

забезпечується шляхом постійного підтримання мобільного зв'язку між групами.

6. Обов'язково забезпечується чисельна перевага лісової охорони над особами, які вчиняють незаконну рубку. Якщо група затриманих перевищує за чисельністю бригаду лісівників, необхідно діяти рішуче, швидко та одночасно залишатись спокійними й коректними. Якщо затримані відчують невпевненість членів групи лісової охорони, вони можуть не підкоритись та зникнути непокараними.

7. З порушниками спілкується старший групи, а всі інші на відстані 5 – 8 метрів знаходяться в стані готовності запобігти можливому опору порушників та нападу їх на членів групи затримання. Усі ключові питання, пов'язані із затриманням, вирішуються без участі порушників. Якщо необхідно прийняти рішення під час спілкування із затриманими, доцільно звернутись до колеги та відійти в бік на 1-2 хвилини для розмови.

8. Необхідно дочекатись прибуття на місце події оперативної групи міліції, а якщо це неможливо, оглянути місце події, зафіксувати всі виявлені предмети, що стосуються факту рубки, в протоколі огляду. Серед іншого, фіксуються предмети та знаряддя рубки, транспортні засоби, пні дерев, власне повалені дерева, завантажені сортименти, сліди на землі. За результатами складається протокол огляду, який долучається до протоколу про адміністративне правопорушення.

9. Чекаючи на приїзд працівників міліції (*якщо затримання здійснено без їх участі*), необхідно зберігати місце вчинення порушення в існуючому стані. До приїзду працівників міліції рекомендується скласти протокол про адміністративне правопорушення за ст. 65 чи 65-1 КУпАП відносно встановлених осіб, виявити незаконно зрубані дерева, встановити їх кількість та діаметр пнів, отримати пояснення тощо.

10. Відразу ж після приїзду оперативної групи ОВС необхідно надати консультаційну допомогу її керівникові (*яким зазвичай є слідчий*), розповісти про обставини події, зорієнтувати на закріплення наявних доказів. Якщо ознаки злочину очевидні, слідчий повинен скласти протокол огляду місця події. На його вимогу необхідно взяти участь у проведенні огляду в якості фахівця, забезпечити присутність двох понять. Рекомендується пояснити слідчому ймовірні дії порушників, спосіб та специфіку вчиненої рубки, особливості технологічного процесу валки дерев, лісівничі терміни, а також встановити прив'язку до постійних орієнтирів на ділянці тощо.

Для довідки: огляд місця події є невідкладною слідчою дією, яка може проводитись як до порушення кримінальної справи, так і на всіх етапах розслідування. Огляд місця події – незаконної рубки – повинен фіксувати обстановку події в натурі, площу знищеного або пошкодженого лісового масиву, окремих дерев, характер рослинності, виявлення інших слідів рубки. Одним із завдань такого огляду буде встановлення способу скоєння рубки, збирання доказів злочину. Зокрема, у протоколі огляду місця події, як правило, відображається реальний стан лісової ділянки, її приблизна площа, кількість пнів незаконно зрубаних дерев, розташування звалених хлестів, залишені сортименти, наявність порубкових решток, наявні залишки зрубаних дерев, категорія лісів, наявні транспортні засоби, інші сліди та речові докази. Слідчий повинен вилучити та упакувати будь-які предмети, що можуть бути речовими доказами. У ході слідства необхідно вирішити питання щодо їх долучення до матеріалів справи.

Увага: у протоколі огляду місця події слідчим, як правило, перелічуються пні незаконно зрубаних дерев та їхній діаметр. Одночасно працівники державної лісової охорони в таких випадках складають службові документи (*відомості матеріально-грошової оцінки, перелікові відомості тощо*), які потім слугують підставою для обрахунку заподіяної лісу шкоди. З метою уникнення розбіжностей між цими документами, що можуть виникнути під час обрахунку шкоди через розходження у діаметрах пнів, оглядаючи місце події, діаметри пнів слід визначати разом. Нагадуємо, що обмір пнів проводиться сертифікованими вимірювальними засобами (*рулетками, мірними вилками тощо*). Марка, номер і тип таких засобів обов'язково зазначаються в протоколах та актах.

11. Зібрані державною лісовою охороною матеріали з відповідною заявою за фактом незаконної рубки повинні у найкоротший термін передаватись до відповідного органу внутрішніх справ. У таких випадках, як правило, заява з наданими документами долучається працівниками міліції до матеріалів перевірки, за результатами якої вирішується питання про порушення кримінальної справи.

IV. Рекомендації щодо встановлення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності

Якщо в лісопорушника немає при собі документів, що посвідчують його особу, дані про нього можна з'ясувати наступними шляхами:

1. Точні дані про всіх зареєстрованих на території області громадян можна дізнатись в обласних адресно-довідкових бюро УМВС, які працюють цілодобово. Облік громадян у бюро здійснюється за картотекою. Доступ до отримання інформації з таких бюро у встановленому порядку мають працівники правоохоронних органів.

2. Якщо порушників декілька, їх розводять у різні сторони і в кожного з'ясовують його дані та відомості про його спільників. Отримані дані можуть бути записані та потім порівняні. Одного громадянина можна опитувати декілька разів з інтервалом у часі. Якщо у повідомленій ним інформації наявна плутанина, порушник надає неправдиві дані.

3. Особу власника автотранспорту можна встановити за державним номером у підрозділах МРЕВ ДАІ. Слід мати на увазі, що доволі часто громадяни керують автомобілями на підставі довіреностей без отримання тимчасового талону, отже, реальні власники можуть не обліковуватись у ДАІ. Доступ до комп'ютерної бази даних МРЕВ ДАІ мають чергові частини міськрайвідділів УМВС; працівники міліції отримують таку інформацію через відповідні підрозділи, що функціонують у цілодобовому режимі.

4. Інформацію про особу можна з'ясувати за допомогою свідків, знайомих. У такому випадку у протоколі зазначається, що особа встановлена через конкретного громадянина (*зазначається, через кого саме*).

5. Ефективно діє на порушника фото та відеозйомка: усвідомлюючи, що за зображенням його все одно знайдуть, той повідомляє правдиві дані.

V. Рекомендації щодо здійснення перевірок за фактами незаконних рубок, вчинених невстановленими особами

1. З різних причин значна кількість осіб, які вчинили незаконні рубки, залишається невстановленою. Адміністративне законодавство дозволяє працівникам державної лісової охорони в межах наданих повноважень здійснювати власну перевірку за фактами вчинених лісопорушень і виявляти осіб, які їх скоїли. Правовою підставою для проведення такого розслідування є сам факт вчинення порушення, який має бути відображений у протоколі про вчинення адміністративного порушення.

2. Відповідно до вимог закону адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше ніж через два місяці з дня виявлення правопорушення, тобто з дати складання протоколу чи акту. Отже, в межах вказаного терміну дії щодо з'ясування особи конкретного лісопорушника є доцільними і законними.

3. Працівники державної лісової охорони мають законне право викликати та опитувати осіб, про яких є дані, що їм відомі обставини, які підлягають з'ясуванню в цій справі. В адміністративному законодавстві цим особам надається статус свідків. Забезпечення явки свідків за викликом завжди викликає складнощі, однак законом не заборонено проводити такі опитування за місцем знаходження чи проживання свідків. Під час опитування з'ясовується, хто і що бачив, знає (*можливо, хтось пропонував придбати лісопродукцію, мав намір взяти лісорубний квиток, робив спроби наймати автотранспорт для перевезення деревини, позичав у господарстві бензопилу, збирав бригаду для виїзду в ліс тощо*). Доречно проводити такі дії спільно з дільничними інспекторами міліції (*за їхньою згодою*), які знають спосіб життя місцевого населення, а також окремих його категорій.

4. Отримавши певну інформацію стосовно обставин вчиненої рубки, її необхідно ретельно перевірити. Слід з'ясувати точний час вчинення рубки, прикмети автотранспорту, що вивозив незаконно зрубану деревину (*марку автомобіля, колір кабіни, кузова, державний номер, особливі прикмети тощо*), осіб, які вчинили таку рубку (*зовнішній вигляд, колір і вид одягу тощо*), знарядь, використаних для вирубки (*вид, колір, марка тощо*).

5. Суттєве значення має внутрішня перевірка причетності до факту порушення закріпленого за обходом, де виявлена рубка, лісника (*майстра лісу*).

Під час такої перевірки з'ясовується, коли востаннє лісник (*майстер лісу*) перебував на ділянці обходу, як і хто оглядав цю ділянку в порядку контролю, які заходи вживались щодо недопущення незаконних рубок, ким, коли і за яких обставин була виявлена рубка тощо. Одночасно вивчається документація періодичних ревізій обходу, де сталась незаконна рубка.

6. Велику увагу слід приділити огляду місця незаконної рубки, адже іноді порушники залишають певні предмети чи речі, інші сліди та докази, за якими їх можливо ідентифікувати.

7. Особливу увагу треба приділити огляду місць складування, переробки та збуту деревини в населених пунктах, розташованих неподалік від лісового масиву, опитуванню працівників пилорам. Рекомендується також ретельно перевіряти підозрілих власників вантажних транспортних засобів та тракторів, з використанням яких могла здійснюватись незаконна рубка.

8. Якщо винну особу буде встановлено протягом двох місяців, вона може бути притягнута у передбаченому законом порядку до адміністративної відповідальності.

9. Щоб довести справжнє походження незаконно добутої деревини, коли зрізана деревина вивезена з місця рубки (*насамперед – нижні комлеві сортименти*), проводиться зрізування верхньої частини пня. У цих випадках доцільно оформити протокол огляду та вилучення відповідно до «Методичних рекомендацій». Кожний зріз пня нумерується, у протоколі описується його стан, товщина, діаметр. Вилучені речі вважаються речовими доказами та долучаються до справи.

10. У разі виявлення нижніх частин сортиментів незаконно добутої деревини проводиться їх співставлення з вилученими раніше зрізами пнів. Аби довести факт співпадання зрізів із конкретних пнів з відповідними нижніми комлевими зрізами сортиментів, необхідно провести їх прикладення, про що в присутності понятих скласти протокол огляду. У таких ситуаціях іноді складаються «Акти співставлення» комлевих зрізів зі зрізами, отриманими з пнів, однак адміністративне законодавство такого документа, як «акт», не передбачає. Якщо такі дії лісопорушників тягнуть за собою кримінальну відповідальність, крім вилучення відповідних сортиментів, необхідно обов'язково зрізати з них нижні комлі та передати їх до органів слідства.

VI. Рекомендації щодо проведення огляду транспортних засобів та перевірки документів на лісопродукцію

1. Про правові підстави та порядок зупинення транспортних засобів працівниками державної лісової охорони детально йдеться у «Методичних рекомендаціях». Слід зазначити, що пунктом 4 ст. 91 Лісового кодексу України не визначені правові підстави для зупинення державною лісовою охороною транспортних засобів у лісі. Утім, можна дійти однозначного висновку, що така зупинка автомобілів має бути пов'язана з обґрунтованою підозрою щодо використання автомобіля під час скоєння лісопорушення або мати на меті перевірку відповідних документів на лісопродукцію, що перевозиться.

2. Зупиняючи невідомі транспортні засоби, настійно рекомендується бути вдягненим у службовий одяг; службовий автомобіль лісової охорони повинен мати відповідні емблеми. Наявну при собі мисливську зброю доцільно сховати. Це необхідно для того, щоб водій автомобіля чітко усвідомлював, що його зупиняють уповноважені працівники лісового господарства, оскільки в іншому випадку він може злякатись і не виконати вимоги зупинитись, спровокувавши неправомірні дії посадових осіб лісової охорони.

3. Підійшовши до кабіни зупиненого автомобіля, слід стати на певній відстані від дверей, після чого привітатись, назватись та запропонувати водієві вийти з метою перевірки документів та лісопродукції. Одночасно слід візуально оглянути салон (*кабіну*) з метою виявлення пасажирів, які там можуть перебувати, знярядь лісопорушень, заборонених предметів, зброї тощо. Перевіряючи документи, слід стояти збоку від машини, враховуючи те, що автомобіль може рушити з місця як вперед, так і назад.

4. Якщо водій (*власник*) автотранспортного засобу втік з місця незаконної рубки, покинувши автомобіль, слід негайно по телефону повідомити про це територіальний орган внутрішніх справ. Цього ж дня доцільно подати офіційну письмову заяву від імені керівництва лісгоспу до територіального ОВС, у якій слід відобразити цей факт та клопотати про встановлення власника транспортного засобу. Огляд автомобіля у такому випадку проводиться працівниками міліції за участю понятих. Державній лісовій охороні в подібних ситуаціях доцільно застосовувати відеозйомку. Це попередить можливість порушника неправдиво заявити, що його автомобіль був викрадений за невідомих обставин або насильно привласнений працівниками лісового господарства, пошкоджений тощо.

5. Зупинивши автомобіль із завантаженою деревиною, крім посвідчувальних документів від водія слід вимагати дорожний лист та товарно-транспортну накладну (ТТН). Огляд названих документів у таких випадках необхідно здійснювати з метою визначення їх достовірності. Так, якщо згідно з документами товарна лісопродукція належить відправнику – підприємству, що входить до сфери управління Держкомлісгоспу України, до товарно-транспортної накладної повинна додаватись специфікація – форма ЛГ 25. Для інших лісгосподарських підприємств – на зворотньому боці ТТН має бути розписана т.з. «точковка».

Для довідки: дорожний лист вантажного автомобіля є первинним документом обліку суворой звітності, що всебічно характеризує роботу автомобіля і водія з моменту їх виїзду з підприємства і до моменту повернення на підприємство. Без дорожнього листа перевезення вантажів, зокрема лісопродукції, не допускається. Такий лист складається підприємством-перевізником та використовується для обліку роботи транспортного засобу, списання пального і взаємних розрахунків між перевізником та замовником.

Товарно-транспортна накладна – це єдиний для всіх учасників транспортного процесу юридичний документ, призначений для списування товарно-матеріальних цінностей, обліку на шляху їх переміщення, оприбуткування, складського, оперативного та бухгалтерського обліку, а також для розрахунків за перевезення вантажу та обліку виконаної роботи. Закон України «Про автомобільний транспорт» визначає ТТН обов'язковим документом, що повинен оформлюватись при перевезенні вантажів автомобільним транспортом. Зі змісту ст. 48 вказаного Закону випливає навіть, що ТТН необхідно оформлювати на власний транспорт у випадках перевезення вантажів для власних потреб. Даний документ по суті є письмовою формою договору перевезення і залишається на сьогодні основним документом на вантаж. Разом із цим він є первинним документом бухгалтерського обліку.

6. Перевіряючи накладні, спочатку слід перевіряти формальну правильність їх заповнення, тобто повноту заповнення реквізитів: «замовник – платник», «вантажовідправник – вантажотримувач», «пункти навантаження – розвантаження», назву та характеристику деревини (*сортимент, порода, сорт*), якість деревини, наявність печатки лісництва. Якщо документи виписані однією датою, прізвище водія у ТТН повинно збігатись з прізвищем у дорожньому листі. Особливу увагу необхідно звернути на дату виписки накладної, маршрут перевезення, наявність погашень (*попередньо задіяних*

при оформленні Сертифікатів походження), виправлень, дописів, колір ручки та почерк особи, яка її заповнювала тощо.

7. Далі необхідно перевірити відповідність завантажених сортиментів даним, зазначеним у наданих ТТН та специфікації. У випадку виявлення фактів невідповідності якісних чи кількісних характеристик сортиментів, завантажених в автомобілі, з даними, зазначеними в товарно-транспортній накладній, необхідно вжити заходів щодо встановлення дійсного походження такої деревини.

8. Виявивши розходження між наданими документами та наявною лісопродукцією (*ознаки пересортиці, відсутність або невідповідність клею, заниження якості лісу-кругляка, фіктивність документів тощо*), необхідно документально зафіксувати такий факт, вилучити пред'явлену товарно-транспортну накладну, скласти протокол огляду автомобіля і вантажу, ведучи фото- і відеозйомку. Одночасно записується пояснення водія та інших пов'язаних осіб по суті поставлених запитань. За наявності підстав незаконно добута лісопродукція має бути вилучена у встановленому порядку.

VII. Рекомендації щодо перевірки документів та вилучення незаконно добутої деревини

1. Закон (п. 6 ст. 91 ЛКУ) дозволяє державній лісовій охороні «у разі порушення лісового законодавства вилучати в установленому законом порядку у громадян і юридичних осіб документи, добути лісові ресурси, знаряддя їх добування, а також транспортні засоби, що слугували знаряддями правопорушення, та вирішувати питання про їх подальшу належність та використання». Виходячи з цього формулювання, можна дійти висновку, що обов'язковою умовою вилучення перелічених у статті предметів має бути факт вчинення певного адміністративного правопорушення або злочину (ст. 246 КК України – незаконної рубки лісу), що має бути логічно пов'язаний з незаконно добутими лісовими ресурсами, знаряддями їх добування тощо. Процесуальним документом, який засвідчує факт порушення, є протокол про адміністративне правопорушення, тому вилучення перелічених предметів без складання протоколу не рекомендується.

2. Слід врахувати, що лісова охорона має три варіанти документального оформлення вилучення незаконно добутих лісових ресурсів, знарядь їх добування тощо: 1) складання окремого протоколу вилучення, 2) внесення відповідного запису до протоколу про адміністративне правопорушення, 3) складання опису знарядь незаконного добування (заготівлі) лісових ресурсів, транспортних засобів, лісопродукції, документів. Формальна процедура вилучення проводиться після огляду цих предметів.

3. Відповідно до ст. 108 ЛКУ незаконно добута деревина та інші лісові ресурси підлягають вилученню в установленому порядку. У разі неможливості вилучення незаконно добутої деревини стягується її вартість. Під незаконно добутою деревиною слід розуміти деревину, що заготовлена в результаті вчинення незаконної рубки, за скоєння якої настає адміністративна (ст. ст. 65, 65 – 1 КУпАП) або кримінальна відповідальність (ст. 246 КК України). Неможливість вилучення незаконно добутої деревини може бути обумовлена тим, що вона стала непридатною, перероблена, продана або використана іншим чином самим порушником.

4. Вилучення незаконно добутої деревини, знарядь її добування, документів, а також транспортних засобів, що були знаряддям правопорушення, полягає в примусовому припиненні права власності в частині обмеження розпорядження нею до винесення відповідної постанови у справі. Тобто пи-

тання про подальшу належність та використання вилучених лісових ресурсів, знарядь їх добування, транспортних засобів має бути вирішено уповноваженою посадовою особою лісової охорони в Постанові про накладення адміністративного стягнення.

5. Отже, у випадках вилучення вказаних предметів і знарядь під час складання протоколу про адміністративне правопорушення, виносячи постанову про накладення адміністративного стягнення у справі, уповноважена особа зобов'язана вирішити питання про повернення їх власникам або знищення (ст. 265 КУпАП). Слід пам'ятати, що конфіскація (тобто примусове безоплатне вилучення) майна фізичних осіб або оплатне вилучення предметів (вилучення предметів із відшкодуванням їх вартості), знарядь порушення (наприклад, сокир, бензопил, транспортних засобів тощо), які належать особам на праві приватної власності, може здійснюватись винятково на підставі рішення суду, а працівники державної лісової охорони не наділені подібними повноваженнями.

6. Питання вилучення державною лісовою охороною незаконно заготовленої деревини у випадках затримання транспортних засобів недостатньо врегульовано чинним адміністративним та лісовим законодавством. Проблемним у деяких випадках залишається доведення факту скоєння лісопорушення з боку водія або власника лісопродукції, доказування нелегального походження деревини. Вилучаючи деревину сумнівного походження, доцільно викликати працівників міліції, а в окремих випадках – співробітників ДАІ з подальшим вирішенням питання про проведення перевірки даного факту в порядку ст. ст. 94, 97 КПК України.

Для довідки: керування транспортними засобами водіями, які не мають при собі або не пред'явили чи не передали для перевірки належно оформленого дорожнього (маршрутного) листа або документів на вантаж, що перевозиться, є адміністративним правопорушенням, передбаченим ч. 1 ст. 126 КУпАП – «Керування транспортними засобами особами, які не мають відповідних документів або не пред'явили їх для перевірки». За вчинення такого порушення передбачено накладення максимального штрафу в розмірі 850 грн. Повноваженнями складати протоколи у цій категорії справ наділені лише працівники ДАІ.

7. Вилучені речі до винесення постанови у справі зберігаються у визначеному лісовою охороною місці. Якщо матеріали по факту незаконної рубки направляються для порушення кримінальної справи до органів внутрішніх справ чи прокуратури, в них обов'язково зазначається про факт вилучення

речей у порушника та їх перебування у визначеному місці. У такому випадку вирішення питання про подальшу належність речей переходить до компетенції цих органів і вирішується в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним кодексом.

Для довідки: орган досудового слідства може визнати зазначені предмети речовими доказами та приєднати їх до порушеної кримінальної справи. Після проведення досудового розслідування справа направляється на судовий розгляд, і вже суд матиме повноваження, ухваливши вирок, конфіскувати деревину, знаряддя вчинення злочину та транспортний засіб порушника.

8. Адміністративне законодавство визначає, що після вилучення предметів, які були об'єктом правопорушення, вони можуть бути повернуті їхнім власникам. Фактичними власниками незаконно добутої деревини у подібних випадках можуть бути лісгосподарські підприємства – постійні лісокористувачі, в лісовому фонді яких була вчинена незаконна рубка чи інше лісопорушення. Можна дійти висновку, що деревина, після її вилучення та набрання законної сили остаточним рішенням в адміністративній справі, може бути передана у власність держлісгоспу, де вона має бути оприбуткована в установленому порядку.

VIII. Рекомендації щодо запобігання конфліктам з порушниками та дій в екстремальних ситуаціях.

Застосування сили, спеціальних засобів, зброї. Необхідна оборона і затримання особи, яка вчинила злочин

1. Якщо порушник на Ваші дії та законні вимоги реагує збуджено, і ситуація може стрімко перерости у фізичну сутичку, Вашим першочерговим завданням є заспокоїти його і переконати в необхідності дотримання правопорядку. Ви повинні розпочати переговори, спілкуючись із порушником на рівних. При цьому працівник лісової охорони зобов'язаний контролювати і коректувати емоційний стан порушника.

2. Під час переговорів з порушником рекомендується викладати свої думки чітко та зрозуміло, застосовуючи необхідний тембр і гучність голосу, міміку обличчя та жести, маючи на меті основне завдання – заспокоїти порушника. У таких ситуаціях не можна робити різких рухів, треба попереджати порушника про свої дії, приймати його точку зору, намагатися не підпадати під його вплив, уважно слідкувати за його поведінкою, не повертатися до нього спиною, дивитись прямо в очі. При цьому у Ваших висловлюваннях не повинно бути підтексту, вони мають бути чіткими та зрозумілими.

3. Якщо порушник продовжує залишатись під впливом емоцій і намагається чинити активний фізичний опір або починає ображати Вас, зробіть йому в суворій формі попередження, перш ніж застосувати більш суворі заходи. Бажано попередити його про кримінальну відповідальність за подібні дії, наголосивши на тому, що Ви – працівник правоохоронного органу. Порушник має чітко усвідомити законні обмеження та негативні наслідки недотримання таких меж.

4. Слід обов'язково враховувати, що у значної частини громадян, які тримають у руках колючі та різучі знаряддя (*ніж, сокиру тощо*), змінюється модель поведінки в екстремальних ситуаціях. Як правило, подібні предмети дають людині хибну впевненість у власній перевазі. Не слід забувати також, що для громадянина його несподіване затримання є стресом, під впливом якого він може вдатись до неадекватних дій. У зв'язку з цим необхідно, вдаючись до різних засобів впливу, змусити порушника передати Вам колючо-різучі предмети, а за наявності для цього підстав – вилучити їх.

5. Якщо в агресивно налаштованої особи є при собі зброя, її бажано вилучити, наприклад, з метою перевірки номерів.

6. Пам'ятайте, що законом Ви прирівняні до працівників правоохоронних органів – міліції, прокуратури, військовослужбовців, тому Ваше життя та здоров'я під час виконання службових обов'язків знаходиться під особливою охороною закону. Активний фізичний опір, вчинений у відповідь на Ваші законні вимоги, а також будь-яке насильство чи навіть погроза щодо Вас тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

7. Чинне законодавство України надає лісникам формальне право на носіння та застосування спеціальних засобів (*зумових кийків, сльозогінного газу, наручників, електрошокових пристроїв тощо*) та зброї (*п. 7 Постанови КМУ від 16.09.2009 року № 976*). Зокрема, п. а ч.1 ст. 3 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» наголошує, що працівники правоохоронних органів відповідно до законодавства мають право *«застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту особистої безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна»*.

8. Аналізуючи вищезазначені вимоги закону, варто звернути увагу на те, що застосування таких засобів буде правомірним лише за умови дотримання конкретних вимог:

- метою застосування повинно бути лише: а) забезпечення виконання правомірних наказів і усних законних вимог державної лісової охорони, б) захист особистої безпеки (*зокрема відбиття нападу*) і безпеки близьких родичів, в) захист свого житла та майна;
- застосовувати спеціальні засоби та зброю з метою забезпечення виконання наказів або вимог лісової охорони можна лише у випадках, коли порушник відмовився їх виконувати в добровільному порядку.

9. У зв'язку з відсутністю нині нормативно-правового акта, який би визначав порядок застосування працівниками державної лісової охорони заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї, порушене питання залишається недостатньо врегульованим. Водночас слід підкреслити, що умови та межі застосування таких заходів, засобів та зброї детально визначені законодавцем для іншого правоохоронного органу – міліції. Зокрема, ст. 12 Закону України «Про міліцію» передбачено умови та межі застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї. Із роз'яснювальною метою повністю наводимо згадану статтю:

«Міліція має право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю у випадках і в порядку, передбачених цим Законом.

Застосуванню сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї повинно передувати попередження про намір їх використання, якщо дозволяють обставини. Без попередження фізична сила, спеціальні засоби і зброя можуть застосовуватися, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю громадян чи працівників міліції.

Забороняється застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, що загрожує життю і здоров'ю людей, працівників міліції, або збройного нападу чи збройного опору.

У разі неможливості уникнути застосування сили вона не повинна перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на міліцію обов'язків і має зводитись до мінімуму можливості завдання шкоди здоров'ю правопорушників та інших громадян. При завданні шкоди міліція забезпечує подання необхідної допомоги потерпілим в найкоротший строк.

Про застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, а також про будь-які ушкодження або смерть, які спричинені особі внаслідок застосування працівником міліції заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, працівник міліції негайно та письмово доводить до відома безпосереднього начальника для сповіщення прокуророві.

Перевищення повноважень щодо застосування сили, в тому числі спеціальних засобів і зброї, тягне за собою відповідальність, встановлену законом».

Отже, працівникам державної лісової охорони у разі виникнення екстремальних ситуацій доцільно обов'язково дотримуватись вищевказаних положень закону. Доречно також ознайомитись із іншими статтями згаданого закону, що регламентують ці питання, а саме: ст. 13 «Застосування заходів фізичного впливу», ст. 14 «Застосування спеціальних засобів», ст. 15 «Застосування вогнепальної зброї», ст. 15-1 «Гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції».

Правові підстави для застосування вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів урегульовано в «Положенні про порядок застосування вогнепальної зброї», затверджене Постановою КМУ від 12.10.1992 року №575, та в «Положенні про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання

та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів і правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві», затвердженому Наказом МВС України від 24.07.1996 року №523.

10. Чинне законодавство дозволяє громадянам законно використовувати спеціальні засоби самооборони для власного захисту. Офіційно до них належать упаковки з аерозолями сльозогінної та подразнюючої дії (*газові балончики*), газові пістолети і револьвери та патрони до них калібру 6, 8 і 9 мм, заряджені речовинами сльозогінної та подразнюючої дії. Отже, працівники державної лісової охорони, як і звичайні громадяни, мають повне право на носіння та зберігання газових балончиків і газових пістолетів (*револьверів*) за наявності відповідного дозволу, а також пневматичної зброї калібру до 4,5 мм (без отримання дозволу). Крім того, дозволяється придбання та зберігання в установленому порядку холодної зброї та пневматичної зброї калібром понад 4,5 мм і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду, а також вогнепальної гладкоствольної та нарізної мисливської зброї (*придбання здійснюється у встановленому порядку, носіння та зберігання – за наявності відповідного дозволу*).

11. Закон надає працівникам державної лісової охорони право на придбання у встановленому порядку зброї травматичної дії з гумовими кулями (*офіційна назва – «пристрої для відстрілу патронів не смертельної дії, споряджені гумовими або аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами»*). Зберігання і застосування електрошокових пристроїв працівниками лісової охорони законом безпосередньо не передбачено.

12. Ст. 27 Конституції України проголошує, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Отже, право на оборону визнано одним із основних прав людини. Для посадових осіб державної лісової охорони як представників державного правоохоронного органу необхідна самооборона є професійним обов'язком. Звертаємо увагу на те, що чинний закон передбачає цілу низку нюансів у визначенні необхідної оборони, знання яких знадобиться для того, щоб не помилитись, оцінюючи ситуацію, не допустити неправомірних дій і перевищення меж необхідної оборони. У зв'язку з цим рекомендується поглиблене вивчення лісівниками законодавства про межі необхідної оборони, правові підстави затримання злочинців тощо.

13. Кримінальний кодекс України визначає, що «необхідна оборона – це дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи,

яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно-небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони» (*ч. 1 ст. 36 КК України*). Працівники правоохоронних органів, які у зв'язку з виконанням службових обов'язків заподіяли шкоду нападаючому або затриманому, не несуть за це кримінальної відповідальності, якщо діяли з дотриманням закону.

Варто звернути особливу увагу на те, що право на необхідну оборону виникає лише за певних умов, передбачених законом:

- Оборона визнається необхідною, якщо дії, що становлять її зміст, вчинено з метою захисту охоронюваних законом: а) прав та інтересів особи, що захищається, б) прав та інтересів іншої особи, в) суспільних інтересів, г) інтересів держави.
- Оборона може здійснюватись лише від суспільно-небезпечного діяння (*злочину*), яке передбачено Кримінальним кодексом. Варто зазначити, що застосування спеціальних засобів буде правомірним з метою затримання особи, яка вчинила злочин – незаконну рубку дерев і намагається втекти або чинить опір.
- Оборона має бути своєчасною, тобто можлива лише від наявного посягання, яке вже почалось і ще не закінчилось, а також за наявності реальної загрози заподіяння шкоди тому, хто обороняється. Наприклад, заподіяння тілесних ушкоджень особі, котра здійснила незаконну рубку, після того як її напад було попереджено шляхом застосування сльозогінного газу, буде неправомірним.
- Посягання має бути реальним, дійсним, а не існувати в уяві того, хто захищається. Тобто усні погрози типу «я тебе вб'ю», що не тягнуть за собою спроби фізичного виконання обіцяного, не є приводом для активних дій у стані необхідної оборони. Водночас, коли очевидно, що промовляючи такі погрози, особа нахилиється за будь-яким предметом, придатним для нападу, дістає з кишені ніж, різко скорочує дистанцію з очевидним наміром ударити, хапає за одяг – негайно застосовуються спеціальні засоби.
- Шкода у випадку необхідної оборони заподіюється тільки тому, хто посягає, а не іншим особам.

- У випадку необхідної оборони допускається заподіяння лише такої шкоди, яка є необхідною і достатньою за даних обставин для негайного відвернення чи припинення посягання.

Отже, необхідна оборона є вимушеним спричиненням шкоди тому, хто посягає, під час правомірного захисту прав та охоронюваних інтересів особи, суспільства чи держави від суспільно-небезпечного діяння.

Перевищенням меж необхідної оборони закон визнає умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає ступеню небезпечності посягання чи обставин захисту. Наприклад, перевищенням меж необхідної оборони буде ситуація, коли, перебуваючи в лісі, порушник вчинює напад на працівника лісової охорони, використовуючи дерев'яний кілок, а останній спричиняє йому ножові поранення.

Вогнепальна зброя (*гладкоствольна або нарізна*), що законно належить працівникам державної лісової охорони, може бути застосована ними лише в крайньому випадку і лише проти конкретного посягання, що являє собою підвищену суспільну небезпеку. Ознаками такої небезпеки може бути направлення зарядженої зброї в бік посадових осіб держлісоохорони, напад з ножом, сокирою або іншим предметом, застосування яких небезпечно для життя та здоров'я особи, що обороняється, цілеспрямоване використання автотранспортних засобів проти життя та здоров'я. Застосування зброї здійснюється виключно в межах вимог, викладених у Постанові КМУ від 12.10.1992 року № 575.

14. Затримання особи, котра скоїла лісопорушення і намагається втекти, є професійним обов'язком працівника держлісоохорони. При цьому можуть використовуватись адекватні заходи фізичного впливу відносно адміністративного порушника. Окрім цього, чинне законодавство передбачає такий правовий інститут, як «затримання особи, що вчинила злочин». Зокрема, ст. 38 КК України наголошено, що «не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і її доставлення до відповідних органів влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи». Шкода, заподіяна під час затримання злочинця, має бути необхідною для затримання особи і відповідати небезпечності посягання. Разом із цим слід зауважити, що Кримінальний кодекс відносить незаконну рубку лісу (*злочин, передбачений ст. 246 КК України*) до злочинів невеликої тяжкості.

15. Необхідну оборону та затримання злочинця слід розмежовувати за критеріями заподіяння шкоди особі, котра вчинює суспільно-небезпечні

дії. Так, у випадку необхідної оборони підставою для заподіяння шкоди є суспільно-небезпечні дії, а в разі затримання такі дії повинні бути лише злочинними та супроводжуватись ухиленням від відповідальності. Можна сказати, що у випадку необхідної оборони злочинець є нападаючою стороною, а в разі затримання він, навпаки, є стороною, яка втікає.

16. Про факти застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, зброї посадова особа державної лісової охорони в обов'язковому порядку негайно повідомляє керівництво лісгоспу зі складанням детальної пояснювальної записки. Настійно рекомендується вживати всіх можливих заходів щодо закріплення доказів правомірності дій працівника лісової охорони, що мали місце під час необхідної оборони та затримання особи, що скоїла злочин. Подібні випадки в подальшому стають предметом перевірки органів прокуратури, які уповноважені законом надавати правову оцінку таким подіям.

17. Кримінальний кодекс України передбачає цілу низку статей, які встановлюють кримінальну відповідальність за неправомірні дії, вчинені щодо працівників державної лісової охорони, а саме:

- ст. 342 КК України «Опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків»;
- ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу»;
- ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (*серед іншого заподіяння легких, середніх, тяжких тілесних ушкоджень*)»;
- ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу»;
- ст. 348 КК України «Посягання на життя працівника правоохоронного органу (*вбивство або замах на вбивство*)».

Тобто, якщо стосовно працівників державної лісової охорони були скоєні вищезгадані злочини, необхідно негайно подавати ґрунтовну заяву з метою здійснення перевірки й порушення кримінальної справи (*бажано з матеріалами власної службової перевірки, поясненнями, іншими зібраними доказами тощо*) на адресу районної прокуратури. Про факти застосування зброї, спричинення тілесних ушкоджень, убивства посадових осіб слід негайно повідомляти чергову частину ОВС. Керівництву органів лісового господарства та державних лісгосподарських підприємств рекомендується детально ознайомитись із положеннями цих статей.

IX. Рекомендації щодо документального оформлення дій, пов'язаних із засміченням лісів відходами

1. Відповідно до ст. ст. 15, 33 Закону України «Про відходи» громадяни зобов'язані зберігати та видаляти відходи у спеціально відведених місцях. Самовільне розміщення чи видалення відходів є порушенням законодавства (ст. 42 згаданого Закону).

2. Якщо засмічення лісу здійснено з використанням транспортного засобу, лісове законодавство дозволяє посадовим особам державної лісової охорони вилучити його. При цьому обов'язково складається протокол про адміністративне правопорушення стосовно конкретної Особи.

3. Під час поверхового огляду місця засмічення та самого сміття можливе виявлення доказів, які вказують на їх власників або осіб, що доставили це сміття в ліс.

4. У разі стягнення штрафу на місці або винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення порушнику видається припис про усунення порушення вимог лісового законодавства – вивезення відходів до спеціально відведених місць розміщення. Якщо порушник у Вашій присутності здійснить вивезення висипаних відходів, прибравши лісову ділянку, припис не видається.

X. Рекомендації щодо документального оформлення дій осіб, які порушують правила пожежної безпеки в лісах

1. У Лісовому кодексі України (ст. 66 ЛКУ) зазначається, що громадяни під час загального використання лісових ресурсів зобов'язані виконувати вимоги пожежної безпеки в лісах. У повсякденній діяльності посадкові особи лісового господарства найчастіше стикаються з такими видами цих порушень, що подекуди мають масовий характер:

- розведення багать у лісі під час пожежонебезпечного періоду;
- заїзд на територію лісового фонду транспортних засобів та інших механізмів упродовж пожежонебезпечного періоду;
- відвідування населенням хвойних насаджень у період, коли встановлено 5 клас пожежної небезпеки, тощо.

2. Складність роботи держлісоохорони з порушниками правил пожежної безпеки полягає в роз'ясненні та переконанні порушника в тому, що вчинений ним проступок тягне за собою адміністративну відповідальність, оскільки більшість звичайних громадян не мають уявлення про визначення пожежонебезпечного періоду, чим передбачено його застосування, які існують правила пожежної безпеки в лісі, і що за невиконання цих правил встановлена певна відповідальність.

3. За наявності ознак групового порушення правил пожежної безпеки слід виявити або визначити ініціатора порушення, відносно якого буде винесена постанова у справі. Таким може бути власник автомобіля або старший у компанії тощо. Нагадаємо, що протокол про адмінпорушення за ст. 77 КУпАП («Порушення вимог пожежної безпеки в лісах») не складається, якщо розмір штрафу не перевищує трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (51 грн.) і порушник не оспорує допущене порушення. Докладно порядок стягнення штрафів у разі вчинення вказаних порушень описано у «Методичних рекомендаціях».

4. У ході бесіди громадянин може висунути законну вимогу, щоб йому розповіли, які саме правила він порушив. Тому слід мати при собі відповідні законодавчі акти або витяги з них: Наказ Держкомлісгоспу України №278, Лісовий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, а також відповідне рішення про запровадження на певній території режиму пожежонебезпечного періоду.

XI. Роз'яснювальна робота щодо запобігання лісопорушенням. Звільнення від адміністративної відповідальності за умови малозначності діяння

1. Слід наголосити на необхідності проведення постійної роз'яснювальної роботи. Не забувайте, що Ви є носієм державної влади та зобов'язані вживати насамперед постійних заходів щодо запобігання лісопорушенням. У політиці держави, яку Ви представляєте, у сфері охорони та захисту лісу, серед іншого, важлива роль відводиться саме засобам роз'яснення та переконання. Нехтування такими засобами іноді призводить до колосальних збитків, завданих державі й природі, значних витрат матеріальних ресурсів на ліквідацію пожеж та лісовідновлення тощо.

2. Тому, спілкуючись із громадянами – відвідувачами лісу, Вашим моральним та правовим обов'язком є проведення постійної роз'яснювальної роботи про необхідність дотримання основних вимог лісового законодавства. Розповідати необхідно простою мовою, зрозумілою більшості громадян. При цьому важливо акцентувати увагу на вимогах закону, які захищають природу, а не на абстрактних правовідносинах. Доречно також наводити приклади того, що незначні нібито порушення мають негативні наслідки для лісу: пошкодження дерев, покинуті недопалки, дрібні засмічення тощо. Під час спілкування з громадянами рекомендується уникати вживання спеціальних лісівничих термінів, які потребують подальшого уточнення.

3. Завжди пам'ятайте, що, спілкуючись із пересічними громадянами, Ви представляєте державну лісову службу. Отже, Ви не тільки формуєте власну репутацію, але й певним чином відповідаєте за імідж усіх працівників лісової галузі.

4. Існує категорія громадян, яка через свою некомпетентність у питаннях лісокористування скоює незначні порушення, але, отримавши необхідне роз'яснення від Вас, усвідомлює свою неправоту та швидко йде на контакт. Закон дозволяє у такому випадку, за умови малозначності діяння, звільнити порушника від адміністративної відповідальності.

5. Зокрема ст. 22 КУпАП передбачено, що за умови малозначності вчиненого порушення працівник державної лісової охорони, уповноважений розглядати адміністративні справи, може не складати протокол та постанову, а обмежитись усним зауваженням. Акцентуємо Вашу увагу на

тому, що звільнення порушника від відповідальності допускається лише, якщо порушення є незначним. За відсутності ознак малозначності Вашим обов'язком є притягнення порушника до адміністративної відповідальності в передбаченому законом порядку.

6. Хоча закон і не містить конкретного переліку і ознак малозначності, можна зробити висновок, що такі порушення не повинні становити великої суспільної небезпеки й завдавати значних збитків державним чи суспільним інтересам (*наприклад, порушник кинув у лісі одну порожню пляшку, умисно зламав гілку, кинув сокиру в дерево, трохи пошкодивши його, випадково заїхав автомобілем у лісовий фонд на початку пожежонебезпечного періоду тощо*).

7. Зроблене Вами усне зауваження не матиме юридичних наслідків для порушника, але він має усвідомити протиправність своєї поведінки, щоб не допускати подібних порушень у майбутньому. Закон не передбачає обов'язковості звільнення від адміністративної відповідальності за всі малозначні порушення, а передбачає тільки право посадової особи державної лісової охорони ухвалити таке рішення.

8. Усне зауваження робиться на Ваш розсуд на підставі всебічної оцінки складу порушення та з урахуванням усіх обставин справи й провини громадянина. При цьому необхідно переконатися, що в результаті скоєння такого порушення не була заподіяна значна шкода лісовому господарству; одночасно вивчається обстановка місця події, беруться до уваги особистість порушника, пом'якшуючі та обтяжуючі обставини.

Зміст

Вступ	2
I. Загальні правила спілкування з особами, котрі скоїли адміністративні правопорушення	3
II. Рекомендації щодо виявлення та документального оформлення дій осіб, які вчинили незаконну рубку	6
III. Рекомендації щодо документального оформлення незаконних рубок, які вчинюються групою осіб	9
IV. Рекомендації щодо встановлення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності	12
V. Рекомендації щодо здійснення перевірок за фактами незаконних рубок, вчинених невстановленими особами	13
VI. Рекомендації щодо проведення огляду транспортних засобів та перевірки документів на лісопродукцію	15
VII. Рекомендації щодо перевірки документів та вилучення незаконно добутої деревини	18
VIII. Рекомендації щодо запобігання конфліктам з порушниками та дій в екстремальних ситуаціях. Застосування сили, спеціальних засобів, зброї. Необхідна оборона і затримання особи, яка вчинила злочин ..	21
IX. Рекомендації щодо документального оформлення дій, пов'язаних із засміченням лісів відходами	28
X. Рекомендації щодо документального оформлення дій осіб, які порушують правила пожежної безпеки в лісах	29
XI. Роз'яснювальна робота щодо запобігання лісопорушенням. Звільнення від адміністративної відповідальності за умови малозначності діяння	30